

Kunnskapsdepartementet
postmottak@kd.dep.no

Oslo, 1.10.2015

Høringsuttalelse til revisjon av forskningsetikkloven

Vi takker for muligheten til å gi høringsinnspill til revisjon av forskningsetikkloven. Følgende uttalelse er gitt av styret i FFA i møte 22.sept etter forslag fra Forskningsetisk utvalg i FFA.

Generelt

FFA mener foreliggende høringsforslag til endringer i forskningsetikkloven er et meget godt og gjennomarbeidet lovforslag som det er stort behov for og vil gi honnør til departementet for et solid arbeid. Vi slutter oss til hovedtrekkene i høringsnotatet.

Høringsnotatet er omfattende og vi har valgt å kommentere særlig på kap.5. *Forskere og forskningsinstitusjonenes ansvar* og på kap.6. *Forskningsinstitusjoners plikt til å behandle forskningsetiske saker*.

Det må tydeliggjøres at loven gjelder all forskning, uavhengig av hvor den utføres. Det fordrer at lovkravene tilpasses ulike typer organisasjoner og institusjoner hvor forskningen utføres. Vi leser lovteksten slik at den gir rom for å organisere det forskningsetiske ansvaret på ulike måter i ulike institusjoner og ber om at dette reguleres i forskrift på en slik måte at det er tilpasset mangfoldet av forskningsinstitusjoner.

På generelt grunnlag, men med spesiell relevans for §3, vil vi anføre at en økende grad av lovorienteringen av etikken kan gå utover "arbeidsdelingen" mellom jus og etikk. Forskningsetikk handler om kultur og bevissthet og mindre om lovbrudd. Forskningsetikkloven må reflektere dette. Forskningsinstitusjoners ansvar for å fremme god etikk i forskning har tradisjonelt vært tolket i retning av et "kulturelt", implisitt krav om å innvie forskerne i god praksis gjennom å legge til rette for åpen dialog og refleksjon om utfordringer og vanskelige grenseoppganger. Dersom innholdet i dette ansvaret skal nedfelles i et antall punkter i en lovparagraf, kan det i verste fall gå på bekostning av et helhetlig etisk ansvar. Det kan tilrettelegges for såkalt "smutthullsetikk", der både enkeltforskere og institusjoner som anklages for ukultur kan hevde sin uskyld ved å peke på at det aktuelle tilfellet ikke direkte omtales i lovteksten, mens de tilsynelatende har utført de påleggene som eksplisitt stilles opp. Vi anerkjenner at utviklingen innen forskning krever en tilpasning i form av egnet lovverk, og vil samtidig påpeke at det er viktig å også ivareta den ikke-juridiske forståelsen av etisk ansvar som handler om god kultur, dialog og refleksjon, og å understreke at etikk handler om mer enn et sett med regler. Den reviderte loven kan med fordel fremheve dette tydeligere.

Forskere og forskningsinstitusjoners forskningsetiske ansvar

Vi slutter oss til påpekningen av at ansvaret for å ivareta forskningsetiske problemstillinger må ligge både hos den enkelte forsker og på institusjonsnivå. Forslag om lovfesting av krav til forskernes aktsomhetsplikt (pkt.5.3.1), støttes:

Forskere skal opptre med aktsomhet og på en måte som sikrer at all forskning, herunder forberedelser til forskning, rapportering av forskning og andre forskningsrelaterte aktiviteter, følger anerkjente etiske normer. (§3 første ledd)

Til §3 er det behov for å tydeliggjøre ytterligere hva som ligger i begrepet "forskning" og "forskningsrelaterte aktiviteter", for å unngå diskusjoner om i hvilken grad loven gjelder for ulike typer aktiviteter innenfor forskningsinstitusjonene.

Vi mener også at det hviler et forskningsetisk ansvar på den enkelte forskningsinstitusjon og støtter departementets forslag om å lovfeste prinsipp om forskningsinstitusjonenes ansvar for forskningsetikk. Forskningsinstitusjonenes forskningsetiske ansvar ligger ikke minst i å etablere god forskningsetisk kultur ved institusjonen. Dette er et kontinuerlig arbeid som foregår i det daglige og på mange arenaer som vil variere mellom ulike forskningsinstitusjoner.

Vi støtter derfor departementets forslag til lovfesting av krav til forskere og institusjoner (§3):

En forskningsinstitusjon skal sikre at forskningen ved institusjonen skjer i henhold til anerkjente etiske normer. Institusjonen har ansvaret for

- a) nødvendig opplæring av kandidater og ansatte i anerkjente etiske normer*
- b) at alle som utfører eller deltar i forskningen er kjent med anerkjente etiske normer*
- c) å ha rutiner for å behandle saker om mulig brudd på anerkjente etiske normer*
- d) vurdere om det, som et ledd i behandlingen av saker etter bokstav c, er behov for å be om uttalelse fra utvalg etter § 6 første ledd*
- e) å ha rutiner for å rapportere til Nasjonalt utvalg for gransking av redelighet i forskning om forskningsetiske saker ved institusjonen.*

Det er viktig at lov og forskrift gir rom for å organisere det forskningsetiske arbeidet på ulike måter. Det støttes at loven plasserer ansvaret på institusjon, men loven bør ikke definere hvordan arbeidet med å ivareta ansvaret skal organiseres. Oppbygging og dimensjonering av systemer og rutiner som skal ivareta forskningsetikk på institusjonsnivå, må tilpasses den enkelte virksomheten.

Vi vil sterkt frarå at det legges konkrete lovkrav til rutiner og systembygging som kan medføre et uhensiktsmessig byråkrati for de mindre forskningsinstitusjonene. Vi er derfor ikke enig i intensjonen om mer enhetlig praksis ved institusjonene. Forskningsinstitusjonene varierer i størrelse og kompleksitet fra de største universitetene, universitetssykehusene og forskningsinstituttene til de minste høyskolene, sykehusene og instituttene. Systemene må naturlig nok variere mye både når det gjelder organisasjon, innretning og dimensjon. Vi mener derfor at lovkravet må defineres som et ansvar, og at institusjonene selv må definere hvordan de skal ivareta et tydelig presisert ansvar for forskningsetikk på en best mulig måte.

Dersom krav til konkrete systemer og rutiner skal forankres i lov eller forskrift, mener vi det bør defineres et minimumskrav som er tilpasset de minste forskningsinstitusjonene. Faren ved det, er at det sendes feil signal til de store og komplekse forskningsinstitusjonene.

Vi er enig i departements presisering av at forskerne må få tilstrekkelig opplæring slik at de kan ivareta lovkravene. Vi ser opplæring av forskere i forskningsetikk som et viktig område der det er behov for å arbeide systematisk. Mange forskningsinstitusjoner er for små/har for liten gjennomtrekk til at det er hensiktsmessig å ha systematisk opplæring i forskningsetikk, ut over den som skjer i et introduksjonsprogram og i det daglige arbeidet. Dette kravet (§3 pkt. a og b) bør tydeliggjøres. Vi vil foreslå at De nasjonale forskningsetiske komiteene får ansvar for å tilby opplæring i forskningsetikk for forskere med jevne mellomrom, enten fysisk eller elektronisk.

Forskningsinstitusjoners plikt til å behandle forskningsetiske saker

Vi er enig i at forskningsinstitusjonene har et ansvar for at forskningen utføres på etisk forsvarlig vis og selv foretar de nødvendige skritt for å behandle saker hvor det foreligger mistanke om brudd på forskningsetiske normer, på den måten og av det organ institusjonen selv fastsetter. Vi mener forslag om lovkrav til at forskningsinstitusjonen etablerer retningslinjer for dette, er bra, jfr. over.

Forskningsinstitusjonen vurderer også selv om det er aktuelt med reaksjoner og sanksjoner. Dette er også i samsvar med FFAs veileder om forskningsetikk for forskningsinstituttene.

Departementet foreslår videre lovkrav om at et faglig uavhengig utvalg med faglig, juridisk og etisk kompetanse og med et eksternt medlem, skal stå for vurderingen av om et forskningsarbeid har skjedd ihht anerkjente etiske normer (pkt. 6.2.1, §6). I tråd med det vi har sagt over, mener vi at forskningsinstitusjonene selv må avgjøre hvordan disse vurderingene skal gjøres og hvem som best kan foreta dem. FFAs veileder på området anbefaler et utvalg med slik kompetanse. Vi mener en anbefaling er tilstrekkelig og at det ikke skal formuleres som lovkrav. Et krav i lov eller forskrift som definerer at forskningsinstitusjonene skal ha et slikt utvalg og sammensetningen av dette, vil være å detaljregulere saksbehandlingen og å bryte med prinsippet tidligere som ansvarliggjør forskningsinstitusjonen i håndtering av forskningsetiske problemstillinger.

Derimot mener vi det er et godt forslag at departementet oppretter et nasjonalt utvalg som skal veilede forskningsinstitusjonene i forskningsetiske spørsmål, også i konkrete saker om uredelighet i forskning.

Når det gjelder klagerett, er vi enig forslaget i alternativ 1, der det ikke gis klagerett og der Granskingsutvalget forsetter å være et organ som gir råd og veileder forskningsinstitusjonene og gir uttalelse i prinsipielle saker der de selv ser det hensiktsmessig. Vi mener altså at formuleringen av alternativ §6 med klagerett ikke skal tas med.

I alternativet §6 uten klagerett, foreslår departementet at *forskningsinstitusjonene får en plikt til å informere Granskingsutvalget om forskningsetiske saker. Oversendelsen skal inneholde informasjon om påstandene, saksbehandlingen, og eventuelle sanksjoner.* Dette er vi uenig i. Som det også er sagt i høringsnotatet, har langt de fleste sakene som tas opp et feilaktig grunnlag, noe som tilsier at det vil være lite meningsfullt å rapportere alle saker til Granskingsutvalget. Vi mener det bør være institusjonens vurdering om en sak skal rapporteres til Granskingsutvalget, ev å rådføre seg med utvalget.

I lovforslaget §7 gis det rett til å være anonym for den som melder inn en sak om etikkbrudd. Vi vil påpeke at det er uklart hvordan anonymitet skal praktiseres og vil be om at forskrift ev regulerer hva som vil være kriteriene for anonymitet og hvordan det skal praktiseres. I den sammenheng kan en vurdere å se til diskusjonen om varsling i arbeidslivet generelt og de erfaringene man etter hvert har gjort på feltet med dagens regler.

Vennlig hilsen

Agnes Landstad
Daglig leder